

Veterani mõiste olulisus

TIIA-TRIIN TRUUSA

SJKK

2014. aasta NATO tippkohtumisel Walesis kirjutasid liikmesriikide valitsusjuhid alla deklaratsioonile, millega kinnitati toetust relvajõududes teenivatele meestele ja naistele ning nende perekondadele, nii teenistuse eel, ajal kui peale selle lõppemist (Armed Forces... 2014). Kuigi tekstis peetakse muuhulgas silmas ka veterane ja nende perekondi, ei ole veteranide mõiste kasutamine rahvusvahelises kontestis võimalik, sest veterani definitsioon erinevate riikide statistikas ja veteranipoliitikas on väga erinev.

Järgnevalt annan lühiülevaate sellest, kuidas veterani mõistet defineeritakse, millised faktorid mõjutavad selle mõiste kujunemist, kaasava (inklusiivse) ja välistava (eksklusiivse) veterani mõiste tunnustest ning lõpuks sellest, kuhu asetub Eesti veteranipoliitika antud laiemas raamistikus.

Tsiviil-militaar suhted ja veteranipoliitika

Pärast II maailmasõda peeti sõjaväge täiesti selgelt ülejäänud ühiskonnast eraldiseivaks institutsiooniks, kuid juba 1950date lõpus hakati diskuteerima selle üle, millisel määral peaksid (tsiviil)ühiskond ja sõjavägi olema teineteisest lahutatud. Diskussiooni kandvateks poolteks olid Samuel P. Huntington¹, kes leidis, et suur lahutatuse määr on vajalik ja Morris Janowitz², kelle arvates liiga suure tsiviilühiskonna ja sõjaväe lahutatuse korral ei allu sõjavägi enam lõpuks tsiviiljuhtimisele. Täna sel päeval, ligi 70-aastase tsiviil-militaar suhete alase akadeemilise diskussiooni tulemusena, nähakse sõjaväge ja ühiskonda teineteist tugevalt mõjutavate süsteemidena. Oodatakse, et sõjaväed kohaneksid muutustega ühiskonnas, mille kaitseks nad on loodud, mis neid rahastab ning ilma milleta suudavad nad vähe ära teha. (Winslow, 2013)

¹ Huntington S.M. (1957). *The Soldier and the State: the Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Belknap Press.

² Janowitz M. (1960). *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. Glencoe IL: Free Press.

“Tsiivil-militaarsuhted” on väga lai mõiste ning hõlmab kõikvõimalikke tsiivilühiskonna ja tema sõjaväe vahelisi suhteid. (Maigre, 2009) Nende suhete väga tähtsaks osaks on see, kuidas riik teadvustab sõjaväelaste toodud ohvreid, milline hool ja tugi on neile ja nende perekondadele tagatud, kui nad veterani-dena teenistusest lahkuvad (Dandeker jt 2006).

Kes siis ikkagi on veteran?

Nähtusele või fenomenile omistatud mõiste seab raamid ja defineerib selle, kuidas meie üksikisikutena ja ühiskonnana seda nähtust mõistame ja sellega suhetume. Ideentiteedi defineerimine on oluline nii inimesele, kelle kohta see käib kui ka valitsustele poliitikate väljatöötamisel ja ressursside jagamisel, kuid samuti ka ühiskonnale laiemalt sotsiaalse kaasatuse või tõrjutuse seisukohalt (Burdett jt 2013). Veterani mõiste defineerimine on oluline riiklikul tasandil selleks, et tunnustada ja tõsta esile riigikaitseesse panustamist, piiritleda see hulk inimesi, kellele laienevad riiklikud toetused veteranipoliitika mõistes, sest sellest sõltub (arvestades ressursside piiratust) milliseid teenuseid ja toetusi riik pakkuda saab ja millises ulatuses. Indiviidina on tähtis enesemäärtlus veteranina alates näiteks sellest, kas ta aktsepteerib teatud väärtusi, mida veteranide kogukond endas kannab kuni selleni kas ta taotleb näiteks veteranidele ettenähtud toetusi.

Üldjuhul määratakse veterani mõiste kas teenistuses olemise kestvuse või mõne (eri)teene (näiteks sõjalisest operatsioonist osavõtmise) põhjal (Dandeker jt 2006).

Kokkuvõtlikult toovad Briti uurijad välja kolm faktorit, millest sõltub veterani definitsioon: riigi sõjaajaloost (mis on siiski peamiselt seotud hukkunute arvuga), tsiivil-militaar suhetest, milles peegeldub riigi sõjaajalgu ja relvajõudude ülesehitusest (ajateenistus või vabatahtlik sõjavägi). Danilova (2010) lisab veel neljanda dimensioonina sotsiaalsed faktorid, millest kõige mõjuvam on riigi üldine jõukus ja sotsiaalpoliitika ülesehitus. Lisaks tuleb tuua välja, eriti NATO liikmesriikide puhul, militaarkultuuri riikideülene iseloom. Näiteks Eesti “Anname au!” veteranidpäeva loomine ja läbiviimine on mõjutatud teiste riikide kogemustest (Jõesalu, 2014). Samuti ei saa unustada, et mitmed täna kehtivad tagatised on sündinud ajendatuna rahvusvahelistest kokkulepetest liitlasvägedega. Need on Eestile kaasa toonud kohustuse järgida rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel haavata saanud kaitseväelaste ravi ja rehabilitatsiooni korraldamisel samasuguseid standardeid, nagu on liitlasvägedel (Jänes 2014).

Tabelis 1 on toodud välja neli selgelt piiritletud veterani mõistet, mis on järjestatud selle alusel, kui suurt hulka teenistuses viibinud inimestest see haarab.

Tabel 1. Kes on veteran? Allikas: (Dandeker jt 2006)

Definitsioon	Positiivsed tegurid	Negatiivsed tegurid
1. Kõik kes on teeninud rohkem kui ühe päeva (ja nende ülalpeetavad)	Selgus Meeldib värskelt värvatu-tele	Vastuolus teenistuse ja teenimise mõistega Avalik arvamus Maksumus
2. Kõik, kes on läbinud baasväljaõppe	Vähem inklusiivne Õiglasem	Sama, mis ülal
3. Kõik, kes on läbinud vähemalt ühe teenistus-perioodi ³	Kõige lähem avalikule arvamusele/ heategevusorganisatsioonidele arvamusele	Välja jäävad kõige haavatavamad
4. Kõik, kes on osalenud mõnel missioonil	Meeldib avalikkusele Kaitseministeeriumi selge roll	Missiooni defineerimine keeruline

Kõige kaasavam veterani definitsioon on toodud välja tabeli esimeses lahtris, mille kohaselt määratletakse veteranidena kõik need, kes vähemalt ühe päeva sõjaväest palka saanud vaatamata sellele, kas nad vastasid väljaõppe nõuetele, olid tegevteenistuses või osalesid sõjaväelisel missioonil (Dandeker jt 2006). Järgnevates lahtrites muutuvad definitsioonid üha vähem inklusiivseteks.

Kuigi kaalutlusi rohkem või vähem kaasava veterani mõiste valimiseks on mitmeid, siis väga tähtsale kohale selle valiku tegemise juures asetuvad sõjaajaloolised põhjused (Dandeker jt 2006). Näiteks on Suurbritannia teinud otsuse kasutada kõige kaasavamad veterani mõistet; põhjuseks on fakt, et 1939-1945 kuulutati Suurbritannias välja totaalne mobilisatsioon, mille järel peeti õigeks tunnustada kõiki, kes selles olukorras oma panuse andsid. Sellise veterani määratluse negatiivseteks külgedeks on süsteemi kulukus, lahknemine avalikust arvamusest ja ebaõiglus (pikema teenistusstaaziga) sõjaväelaste seisukohast. Samas on aga taoline lähenemine üheselt selge ning vastab värskelt teenistusse värvatute huvidele.

Mõneti vähem kaasav on tabelis teisel kohal asetsev veterani definitsioon.

³ Kaitseväeteenistuse seaduse § 87 (1) kohaselt oleks see periood üldjuhul 5 aastat.

Osaliselt võib see tunduda õiglasemana tegevteenistujatele ning ka süsteemi ülalpidamiseks võivad olla marginaaselt väiksemad kui täiesti kaasava veterani mõiste juures, kuid see sõltub juba veteranipoliitikast ja teenustest, mida erinevatele veterani gruppidele pakutakse.

Kolmandasse gruppi kuulub näiteks USA, kus veteranid on kõik need, kes on teeninud vähemalt ühe lepingulise perioodi ja ei ole tegevteenistusest vabastatud süüdimõistva kohtuotsuse või distsiplinaarsüüte korras.

Dandeker jt (2013) toovad välja, et veteranide hulgas on alagruppe, kes tulevad väga hästi toime peale teenistusest lahkumist, kuid on ka neid, kellele üleminek tsiviili on keeruline ning kes ei suuda väga hästi ühiskonnas osaleda, kas siis sotsiaalsel, majanduslikel või psühholoogilistel põhjustel. Üheks selliseks haavatavaks grupiks on need, kes ei ole kas suutnud läbida sõjaväelist väljaõpet või on teeninud vaid väga lühikest aega. Viimasena väljatoodu on kõige lähem Eesti praegusele veterani mõistele. Missiooni defineerimise teeb keeruliseks see, et mitte alati ei ole rahvusvahelised õiguslikud alused operatsiooni algushetkes kindlalt täidetud. Riigiti võib ka erineda see, millistel missioonidel osalemine annab veterani staatuse.

Ametlik riiklik definitsioon ei pruugi veel tähendada, et see mõiste võetakse ühiskonna ja erinevate veteraniguppide poolt omaks. Näiteks, Suurbritannia ühiskonnas enim levinud arusaam veteranist ei ühti endiste sõjaväelaste arusaamaga. 2002 aastal läbiviidud uuringu kohaselt pidas 57% uuringus osalenutest veteraniks teises maailmasõjas osalenuid (Burdett jt 2013). Kuid see küsitlus on viidud läbi enne Iraagi sõja algust, ilmselt oleksid küsitlusel nüüd teised tulemused.

Eesti veteran

Eesti sai oma esimese veteranipoliitika 2012 aastal, selleks hetkeks oldi osaletud juba mitmetel rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel ning missioonidelt olid naasnud esimesed vigastatud, samuti olime kaotanud juba mõned oma sõduritest. Eesti poliitika kaitseväge ja kaitseliidu veteranide osas käsitleb veteranidena neid Eesti kodanikke, kes vastavad vähemalt ühele alljärgnevatest tingimustest:

1. on Kaitseväge koosseisus osalenud riigi sõjalisel kaitsmisel;
2. on Kaitseväge koosseisus ja rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduse alusel osalenud kas rahvusvahelisel või kollektiivse enesekaitse operatsioonil;

3. on Kaitseväes teenistusülesannete täitmisel või Kaitseliidu tegevliikmena sõjaväelisel väljaõppel kaotanud püsivalt töövõime.

Seega Eestis on veteran vaid sõjalise koostöö seaduse alusel missioonil osalenu, mis välistab humnitaarmisioonid. Samas võib tuua välja Taani, kus veterani staatus omistatakse ka humanitaarmisioonil osalenutele. Seega on kaasatud sõjaväelased, politseinikud, päästjad ja ka arstid. Kuigi tuleb tõdeda, et kasutusel on ka väljend sõjaveteranid, mis viitab veteranide grupi sees selgemale piiritusvajadusele. Teiseks, veterani definitsiooni laiendamine ajateenijatele, kaitseliitlastele ja reservväelastele toetab reservarmeele ülesehitatud riigikaitsemudeli loogikat, hinnates nende antud panust riigikaitseesse. (Poliitika kaitseväge ...2012) Teisisõnu täidab ka värbamisega seotud eesmärgi.

Eesti veteranimõiste on olemuselt pigem välistava iseloomuga, sest kaasatud ajateenijateenijad, kaitseliitlased ja reservväelased saavad veterani staatus vaid teenistusülesannete täitmisel saadud püsiva töövõime kaotuse korral. Analüüsimist vajab aga see, kuidas Eesti töövõimereform hakkab mõjutama veterane.

Ajaloolistel põhjustel oleks Eestis täiesti kaasava veterani mõiste sisseviimine olnud seotud väga suurte raskustega. Samuti oleks sellise süsteemi ülalpidamine Eesti riigile liiga suureks väljakutseks ja võimalike pakutavate teenuste osakaal oleks väike. Kuigi ka täna on mitmed kaitseväeteenistuse seaduses kehtestatud tagatised sisse seatud põhjusel, et riiklik sotsiaalkindlustussüsteem ei kata kõiki riske, mida kaitseväeteenistus endaga kaasa toob (Jänes 2014). Need kulud kaetakse kaitse-eelarvest.

Kokkuvõte

Hiljemalt 2016. aastal tuleb uuendada Eesti veteranipoliitikat. Sõjaväe ja tsiviilühiskonna lahutatuse ning sotsiaalse kaasatuse aspektist tasub kaaluda Eesti veterani mõiste inklusiivsemaks muutmist läbi humanitaarmisioonide kaasamise kriteeriumite loetellu. Selline muudatus muudaks veteranide grupi heterogeensemaks. Veteranide endi hulgas tõuseks tsiviilkogemusega isikute osakaal, mis võiks aidata kaasa ka sõjaveteranide assimileerimisele rahuellu. Selline areng eeldaks aga valdkondadeülese koostöö tõhustamist. Esimeseks silmatorkavaks taksituseks on praegune kaitseväge ja kaitseliidu veteranide poliitikameetmete rahastusskeem, samuti tuleb arvestada praeguste veteranide hoiakute ja ühiskonna arusaamadega veterani mõistest Eestis.

Nagu eelpool ka mainitud, on riikidel väga erinevad veteranipoliitikad lähtuvalt ressursidest ja eesmärkidest mida soovitakse saavutada. Näiteks Norra valitsuse tegevusplaan puudutab nii sõjaväelasi, kui ka teiste valitsusalade poolt väljasaadetavate missioonide personali. Eesmärgiks on pakkuda tuge, kuid ka tunnustada kõikide välisteenistujate panust ning toetada nende kogemuse kasutamist Norra ühiskonnas.

Kirjandus

- Armed Forces Declaration by the NATO Heads of State and Government. (2014). Retrieved December 3, 2014, from http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112745.htm
- Burdett H., Woodhead C., Iversen A. C., Wessely S., Dandeker C., Fear N. T. (2013). "Are You a Veteran?" Understanding of the Term "Veteran" among UK Ex-Service Personnel A Research Note. *Armed Forces & Society*, 39(4): 751–759.
- Dandeker C., Wessely S., Iversen A., Ross J. (2006). What's in a Name? Defining and Caring for "Veterans" The United Kingdom in International Perspective. *Armed Forces & Society*, 32(2): 161–177.
- Danilova, N. (2010). The Development of an Exclusive Veterans' Policy: The Case of Russia. *Armed Forces & Society*, 36(5): 890–916.
- Jänes A. (2014). Kaitseväelaste sotsiaalne kaitse. *Sotsiaaltöö*, (1), 16–20.
- Jõesalu K. (2014). *Commemorating "new" Veterans: Transition of memories across time and mediums*. Presented at the Travelling Memories: Lives in Transition, Helsinki.
- Kaitseväeteenistuse seadus, Pub. L. No. RT I, 10.07.2012,1 (2012).
- Maigre M. (2009). Tsiviil-militaarsuhete teooriatest. *Akadeemia*, 21(9): 1783–1794.
- Poliitika kaitseväe ja kaitseliidu veteranide osas. (2012). Retrieved from http://www.kmin.ee/files/kmin/nodes/13586_Veteranipoliitika.pdf
- Winslow D. (2013). Military Sociology Canadian Society And Its Army. Retrieved January 4, 2015, from <http://www.journal.forces.gc.ca/vo4/no4/military-socio-eng.asp>